

Farvel til dystopierne

Taler og teknologi

Af Kell Jarner Rasmussen, direktør for Rhetor – rådgivende retorikere

De fleste opfatter talen som en gammeldags form for kommunikation, der foregår uden brug af teknologi. En taler, nogle tilhørere, ord fra mund til ører.

Men der er masser af teknologi i talekunst. De fleste taler skrives i dag på en computer. De webcastes og streames på de sociale medier, og de transmitteres i radio eller på tv. Mange talere bruger mikrofon og AV-midler, fx PowerPoint, og i den lavteknologiske ende er der talestolen, rummets udformning og materialer, som påvirker de visuelle og akustiske aspekter af talen. Endelig er der nye 3D-teknologier, som endnu ikke har vundet udbredelse i talekunsten, fx virtual reality og holografi. Og algoritmer, som kan finde argumenterne og (hjælpe med at) skrive talerne.

Som optakt til årets konference for professionelle taleskrivere, Logograf 2021, skriver jeg om taler og teknologi, som også er konferencens tema. Det gør jeg for at åbne perspektiver og stille spørgsmål, som forhåbentlig kan besvares på konferencen af kloge mennesker, der ved mere end jeg om teknologi, og måske også om taler.

Zoom fatigue

Mens udmattelsen, *zoom fatigue*, fortager sig, nyder vi vaccinationernes velsignelse – at kunne samles igen, at være i flok.

De fleste har savnet koncerterne og teaterstykkerne, som retoriker har jeg især savnet de fysiske taler.

Ligesom koncerter og teater har den fysiske tale en magi, som går tabt gennem skærmen. Alle kender den berusende fornemmelse af et publikum, der bliver 'varmt' og reagerer som en fælles organisme. Latter og klapsalver, engle der går gennem salen. Det er kroppe i et rum, som reagerer på hinanden.

X-factor forsøgte i 2021 at skabe et publikum ved at sætte skærme med venner og familie på stolerækkerne, men det var en noget syntetisk oplevelse. Der findes ikke ægte publikummer i den virtuelle verden. Ægte publikummer sanser og sveder sammen, og de smitter hinanden.

I den virtuelle verden findes der kun individer foran hver sin skærm.

Teknologi og dystopi

Teknologien er til for at forbedre vores liv, og dog var det altid bedre i gamle dage.

I kølvandet på nye, banebrydende teknologier følger ofte en dystopisk fortælling. Det kan være et tab af livskvalitet; folk var mere sammen før tv'et, uret styrer vores liv. Eller det kan være frygt for magtmisbrug, overvågning, hackere, der stjæler vores identitet.

Jeg slår jævnligt cookies fra i min browser, blot for at slå dem til igen, næste gang jeg googler.

Jeg sætter plaster over kameraet på min computer og fjerner det igen ved næste videomøde.

Jeg gyser, når jeg ser samtlige nakker i bussen bøjet over en smartphone. Blandt dem forældre, som har for travlt til at tale med deres børn, fordi de skriver med folk, som er langt væk.

Så trækker jeg på skuldrene og hiver min telefon op af lommen.

Jeg er afhængig af teknologi. Den er farlig, den er for fed.

“Bogstaverne vil få dine disciple til at fremstå vidende uden for alvor at have lært noget, og de vil blive trættende selskab.”

Thot og Thamus

Den indsigt, at teknologien giver, men også tager, fandtes allerede i oldtiden.

I Platons dialog Faidros fortæller Sokrates om guden Thot, som kom til den ægyptiske kong Thamus for at skænke det ægyptiske folk sine opfindelser. Da Thot nåede til skrivekunsten, sagde han med stolthed i stemmen, at den ville gøre folk klogere og forbedre deres hukommelse.

Men kong Thamus var uenig: "Din opfindelse vil skabe glemsomhed i menneskenes sjæle, fordi de vil ophøre med at bruge deres hukommelse. Bogstaverne vil få dine disciple til at fremstå vidende uden for alvor at have lært noget, og de vil blive trættende selskab."

I bagklogskabens lys havde både Thot og Thamus ret.

Skrivekunsten har gjort mennesket klogere og forbedret dets hukommelse – som art. Uden skrift havde vi ikke udviklet de samfund, vi kender i dag, med administrative systemer, akkumulation af videnskabelig indsigt og historisk bevidsthed.

Men forskningen bekræfter samtidig, at skrivekunsten har medført et tab for det enkelte menneske. Antropologen Walter J. Ong har studeret mennesker fra analfabetiske, eller som han kalder dem, orale kulturer. Ong fortæller, at de ofte har en kolossal hukommelse og tilmed meget let ved at fremkalde og formulere det, de husker. Med en skæv metafor skal man bare trykke på knappen, så flyder det ud af dem.

Generationer af kontorchefer har svigtet deres ansvar ved at rendyrke en sproglig tørhed.

Det skyldes, at deres viden ligger på tungen, frem for at stå på hylden. De genopliver den dagligt i mundheld, sange og fortællinger med rytme og mundtlige virkemidler, som fortryller. Viden i orale samfund er ikke faktuel og sand, men den skaber nærvær og binder mennesker sammen.

Skriften fremmer abstraktion og gør gentagelsen overflødig. Højtuddannede mennesker sidder i skriftsorganisationer og udarbejder analyser med lister, statistik og

redegørelser, hvorpå de lægger det i munden på deres chef. Derfor er Thots disciple 'trættende selskab'; fordi skriftsprog er kedeligt.

Enhver teknologi af betydning bærer på sin egen syndefaldsmyte.

Med teknologi følger ansvar

Men der er altid en anden side af mønten. Skrivekunsten har affødt litterære mesterværker, som er dybere og rigere end nogen mundtlig overlevering. Velfungerende administrative systemer kan strukturere livet, så vi får mere tid og frihed. Og retorikken forstået som talekunst, læren om den levende og overbevisende tale, ville aldrig være opstået uden skrivekunsten.

Min pointe er, at teknologi er potent, den omformer vores liv, men om den gør det rigere eller fattigere er op til os, som bruger den. Med teknologi følger ansvar.

Generationer af kontorchefer har svigtet deres ansvar ved at rendyrke en sproglig tørhed, som måske giver mening i et juridisk dokument, men desværre breder sig til talerne, som drænes for alt det, der vækker og engagerer tilhørere.

Jeg er ikke i tvivl om, at Thot slår sig selv på brystkassen i ekstase over de tænkende maskiner.

Heldigvis har der i nogle år været en anden bevægelse i gang, udløst af mundtlige medier som fjernsyn, radio og streaming. Topledere er mere på, personligt og med ansigt, og organisationerne bag dem er så småt ved at erkende, at mundtligheden lever af rytme, argumenter, eksempler og karakter.

Da jeg i 2001 begyndte at undervise i taleskrivning, rekvirerede man talerne fra det fagkontor, som beskæftigede sig med talens emne, fx økonomi eller EU. I dag ansætter man folk med forstand på mennesker og kommunikation til at skrive talerne, dvs. humanister.

Dét er i min optik at tage ansvar for teknologien – at sætte de menneskekloge til at bruge den.

Teknologi der tænker og taler

I 2020 skænkede teknologiens gud – med techvirksomheder som leverandører – to opfindelser til menneskene, som formentlig får menneskekongen til at vride sig i sin grav.

Navnet på de to opfindelser er GTP3 og Project Debater.

GTP3 er en kunstig intelligens som i årevis har støvsuget internettet og gradvist lært sig selv at skrive gennem deep learning. For få år siden kunne den skrive simple sportsartikler, i marts 2020 havde den lært at skrive avancerede tekster som satire, fiktion og poesi.

GTP3 har publiceret en artikel i The Guardian og chattet med tusindvis af brugere på internetforummet Reddit, som troede den var et menneske. En journalist fra Zetland har sat den til at omskrive et afsnit af Harry Potter i Hemmingway-stil; en opgave den klarede på sekunder.

GTP3 kan også skrive taler. Analysebureauet Analyse og Tal har fået adgang til GTP3 og sat den til at skrive dronningens nytårstale i en version, som du kan læse på Facebook: <https://www.facebook.com/ogtal/posts/2555930387865048>

Project Debater er bygget på IBM's kunstige intelligens Watson.

Ligesom skakcomputere en overgang konkurrerede mod dygtige skakspillere, har IBM sat Project Debater til at debattere mod en verdensmester i debat. Debatmaskinen var – med umiskendelig reference til monolitten fra Stanley Kubricks film Rumrejsen år 2001 – formet som en sort søjle. Og i modsætning til GTP3, så skriver den ikke, men taler. Den er høflig og formulerer sig med en lidt metallisk klang på flydende og fejlfrit engelsk.

Publikum blev bedt om at stemme før og efter debatten for at tilkendegive sin position i forhold til debatspørgsmålet, og om en af debattørerne havde formået at flytte den. Publikum blev også spurgt, hvilken debattør, der havde givet dem mest ny viden om debattens emne. Det viste sig, at verdensmesteren vandt på holdninger, mens computeren vandt på viden.

Mødelederen konstaterede, at Project Debater undervejs havde forudset og gendrevet nogle af verdensmesterens modargumenter og sågar undervejs underholdt med en vittighed. Alt dette på egen hånd – der var ikke noget redigerende menneske inde over.

Hvis du har svært ved at tro det, så kan du selv overvære debatten på Youtube: http://www.youtube.com/watch?v=3_yy0dnlc58

Jeg er ikke i tvivl om, at Thot slår sig selv på brystkassen i ekstase over de tænkende maskiner. Hvor uendeligt meget godt kan de ikke gøre for menneskeheden! Med en algoritme på håndledet eller indopereret bag øret vil hvert eneste menneske blive et omvændende geni.

Men hvad siger Thamus? Mit bud er, at han ikke er glad. Måske siger han: "Maskinerne vil gøre menneskene åndeligt dovne. De vil ophøre med at tænke og nøjes med at gentage det, maskinerne hvisker dem i ørerne."



Project Debater dyster mod verdensmesteren i debat. Foto: Stephen Shankland/CNET

Er taleskriveren disruptet?

Hvad skal vi mene om de tænkende maskiner? Er taleskriveren – og taleren! – disruptet? Så vidt jeg kan ræssonere mig til, så er svaret: Endnu ikke, og måske aldrig.

Først og fremmest, så er algoritmerne ikke helt så kloge, som eksemplerne antyder. Hvilket blandt andet har at gøre med, at maskinerne ikke forstår konkrete kontekster.

Project Debater skulle argumentere for udsagnet: "Vi skal yde tilskud til børnehaveklasse" (We should subsidise preschool).

Den skulle ikke tale om en bestemt børnehaveklasse eller et særligt program for børnehaveklasse, kun om børnehaveklasse som generelt fænomen. Den generelle

opgave skyldtes formentlig konkurrenceformen: Project Debater havde ingen forberedelsestid, og verdensmesteren fik kun 15 minutter. Ingen af dem havde mulighed for at sætte sig ind i en konkret kontekst.

Men havde de begge fået, lad os sige et par dage til at researche på en konkret problematik, så ville maskinen have problemer. Verdensmesteren kunne banke på døre og tale med inspektøren, personalet, forældre og børn, og han kunne opfange både facts, holdninger og følelser. Project Debater kan kun tale om det, der findes på internettet.

Og i virkelighedens verden udfolder debat sig altid i konkrete kontekster.

Algoritmerne har heller ikke moral. Hvis du slipper GTP3 løs på et ministerium, vil den udarte til rascisme og andre uhumskheder, som den har suget til sig fra internettet. (Læs mere om dette i Frederik Kulagers artikel på Zetland: <https://www.zetland.dk/historie/seAAwZAg-aOZj67pz-97dac>).

Endelig, så har algoritmerne ikke autonomi, eller fri vilje, om du vil. De er afhængige af, at et menneske definerer en opgave, som de kan løse, og sætter dem i gang.

Så noget tyder på, at vi kan beholde vores arbejde nogle år endnu.

Men hvad vej går det? Selvom den kunstige intelligens stadig ikke er rigtig intelligent, så har den taget nogle gevaldige kvantespring de seneste år.

Elon Musk, som selv har udstyret sine Teslabiler med kunstig intelligens, advarer mod, at den selvtænkende computer kan løbe fra os inden for få år. Måske er han nutidens Cassandra; en profet, som ingen tager alvorligt, før det er for sent.

Måske indebærer deep learning, hvor maskinerne lærer af sig selv, at algoritmerne en dag udvikler kontekstuel forståelse, moral og autonomi, og dermed i sidste ende kan gøre taleskriveren overflødig.

I så fald vil det øvrige sekretariat med regnedrenge, jurister og hele paletten af fagligheder nok også kunne erstattes, og mennesker vil ikke længere være i 'organisationer' og på 'arbejdspladser' med 'hierarkier'. Vi vil enten være slaver af maskinerne eller genuint frie mennesker, optimeret af personlige superalgoritmer eller opkoblet til en fælles folkealgoritme.

Det nærmeste fremtidsscenario er dog nok, at de kunstige intelligenser, ligesom alle andre teknologier, kan købes som et redskab til at effektivisere og understøtte vores arbejde. Inden længe kan vi abonnere på internetbaserede tekstgeneratorer og argumentmaskiner, som kan hjælpe os med at skrive og tænke hurtigere.

Og vi vil opleve, at teknologien giver og tager. Det, vi vinder i effektivitet, taber vi i kvalitet. Taleskriveren vil blive presset på tid, så det bliver svært at være kreativ på talerens vegne. Én taleskriver betjener flere organisationer. Arbejdet reduceres til at indtaste instruktioner, kitte tekstdele sammen og redigere maskinstemmen ud af manuskripterne.

Men behøver det være sådan? Kunne vi ikke i stedet satse på højere kvalitet? Maskinen researcher og formulerer udkast, og vi bruger den sparede tid til at fokusere på at vælge det bedste ud, skrive til og afstemme talen til taleren og tilhørerne.

Her vender jeg tilbage til ansvaret og humanismen.

Jeg øver mig på teknologi. Jeg træner teknologi.

Tre veje til teknologisk dannelse

Når vi skal lære at omgås teknologi – og det er vigtigere end nogensinde – så er kunsten at balancere de to synsvinkler, som Thot og Thamus repræsenterer: Den optimistiske og den kritiske.

Jeg tror ikke, at kunstig intelligens udrydder hungersnød i morgen, og heller ikke at Terminator dratter ned gennem ormehullet. Teknologi er potent, men det er stadig os, der sidder med controlleren.

For at få teknologien til at give mere end den tager, skal vi lære at beherske den.

Efter min første nedsmeltning med Teams, hvor jeg druknede i teknikproblemer undervejs i et virtuelt foredrag om virtuel kommunikation, har jeg fået styr på det. Nu synes jeg i korte øjeblikke, at det kan være ret sjovt, og det kan faktisk noget, som vi ikke kan i det fysiske rum.

Jeg har meldt mig på venteliste hos OpenAI og skrevet til IBM, måske kan vi få deres maskiner med på årets taleskriverkonference. Kan du se det for dig? GTP3 og Project Debater i infight om finansloven. Det kunne være skægt.

Jeg øver mig på teknologi. Jeg træner teknologi. Og jeg har opstillet tre dogmeregler for træningen.

Første regel: Du skal tro.

Lad være med at fokusere på, hvad teknologien tager. Tro på det, den giver.

Se ikke videotaler som handicappede fysiske taler. Se dem som en genre for sig. Spørg hellere, hvad det er, vi kan på skærmen, som vi ikke kan i det fysiske rum – og brug den til dét.

Anden regel: Du skal gøre.

Giambattista Vico var en neapolitansk humanist som battlede mod rationalisterne i 1700-tallet. Han tabte, men undervejs fik han sagt tre ord om ægte kundskab: Verum ipsum factum.

På dansk betyder det 'Sandheden er det gjorte'. I oversættelse betyder det, at det ikke er nok at læse bøger. Hvis du vil du være klog for alvor, må du have jord under neglene.

Lyt ikke til kunstkritikere, som aldrig selv har malet et billede. Og lad dig ikke besnære af folk, der maler dystopi ud over lærredet, så snart de får færten af en ny, disruptiv teknologi. Det er bare science fiction-forfattere, som har fundet et ben at gnave i.

Når du gør teknologi, skal du ikke være bange. Leg med tutorials og fuml funktioner til du segner. Vær som tumlingen, der skvatter og falder, indtil den har lært at gå.

Tredie regel: Vær kritisk, mens du gør det.

Det er jo desværre sådan, at skaberne af teknologi ofte har mere forstand på teknik og forretning, end på den praksis, teknologien understøtter.

Et velkendt eksempel er PowerPoint, som i årevis har nudget brugerne til at lave verbale slides med bullet points – hvilket er mageligt for en taler, men opskriften på at kede et publikum.

Når du bruger kommunikationsteknologi, så vær kritisk og brug kun de funktioner, som understøtter det retoriske formål – fx at gøre publikum klogere.

Selvom bullet points er noget bras, så kan PowerPoint meget andet, som kan understøtte retoriske formål. Afprøv værktøjerne på mennesker og spørg dem, hvordan de oplevede det, så du lærer om teknologiens virkninger på et publikum.

Tro, gør og vær kritisk, mens du gør det.

I denne plan ligger et dobbelt blik: Thots tro på teknologien, som sætter os i stand til at tilegne os den frygtløst og legende. Og Thamus' kritik, som minder os om at bruge den klogt og formålsrettet.

Farvel til dystopierne. Måske er vi disruptet i morgen, men jeg vil hellere være med, mens det sker, end at stå og flæbe ude på sidelinien.



Kell Jarner Rasmussen er administrerende direktør for Rhetor - rådgivende retorikere.

Han har skrevet taler og undervist i taleskrivning siden 2001. Kell er en af idémændene bag Logograf – den danske konference for professionelle taleskrivere.

